

ПРОБЛЕМИ УКЛАДЕННЯ УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Розглянуто сутність угоди про визнання винуватості, окреслено процесуальні проблеми цього інституту та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: кримінальне провадження, презумпція невинуватості, угода про визнання винуватості, сторони, процесуальна форма.

Постановка проблеми. Набрання чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК) призвело до якісних змін у правовій системі нашої країни та появи інститутів, раніше не відомих вітчизняному законодавству. Новелою, яка, без перебільшення, потребує ґрунтовного наукового дослідження, є угода про визнання винуватості. Детальний аналіз особливостей цього інституту дає підстави стверджувати про існування проблеми, яка полягає в неузгодженості правового регулювання моменту, з якого можна ініціювати укладення угоди, з принципом установлення об'єктивної істини в справі. Проблематичним також видається забезпечення принципу змагальності сторін кримінального провадження, оскільки обов'язкова участь захисника в кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості законом не передбачена.

Метою статті є виявлення практичних проблем у правовому регулюванні кримінального провадження на підставі угоди про визнання винуватості. Для досягнення обраної мети необхідно проаналізувати сутність угоди про визнання вини; обґрунтувати доцільність введення цього інституту у вітчизняне законодавство; дослідити особливості укладення окресленої угоди залежно від стадії кримінального провадження; визначити шляхи підвищення ефективності функціонування означеного інституту; довести необхідність обов'язкової участі захисника в цьому провадженні.

Стан дослідження. Угода про визнання винуватості не була предметом цілісного дослідження серед вітчизняних науковців, оскільки цей правовий інститут виник у вітчизняному законодавстві порівняно недавно. Необхідність його регламентації на законодавчому рівні доводили такі науковці: В. М. Врещак [1], Л. Л. Нескороджена [2],

П. В. Пушкар [3], І. В. Рогатюк [4], Г. О. Усатий [5]. Нині окремі проблемні аспекти провадження на підставі угоди про визнання винуватості також досліджували такі науковці: В. І. Бояров [6], О. Г. Добровольська [7], В. М. Кравчук [8], А. В. Лапкін [9], М. В. Лотоцький [10], А. П. Макаров [11], Г. П. Серeda [12], Д. В. Філін [13], М. І. Хавронюк [14] та інші.

Праці вказаних авторів здебільшого присвячені ролі прокурора в процесі досягнення компромісу між приватними і публічними інтересами. Також триває дискусія щодо перспектив існування інституту угод у правовій системі України, досліджуються його переваги та недоліки. Водночас недостатньо уваги приділено удосконаленню процесуальної форми реалізації кримінального провадження на підставі угоди. Поверхнево обговорено питання ролі захисника як обов'язкового учасника угоди. Аналіз напрацювань вказаних учених дає підстави зробити висновок про полярність їхніх думок, існування низки практичних проблем, а також багатьох запропонованих шляхів для їх вирішення. Безперечно, це зумовлено відсутністю досвіду (в контексті застосування процесуальних норм досліджуваного інституту) серед практиків. Для належного правового регулювання підстав, умов і процедури укладення угоди про визнання винуватості, ролі її учасників, зважаючи на достатньо великий зарубіжний досвід застосування в кримінальному судочинстві такої угоди, потрібно насамперед здійснити комплексний аналіз цього правового інституту.

Виклад основних положень. Зважаючи на положення Конституції України про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, стає зрозумілим положення ст. 55 Конституції, згідно з якою права і свободи людини захищає суд. Саме суд, як незалежний і безсторонній орган, має оцінити адекватність тих чи інших правовідносин, які стали предметом його компетенції й прийняти об'єктивне рішення. З цього очевидно, що метою правосуддя, його завданнями є всебічний, повний та об'єктивний розгляд і оцінка відповідних правовідносин, що є предметом його компетенції, та ухвалення на основі цього законного судового рішення [15, с. 41].

Завданнями ж кримінального правосуддя, як зазначено в ст. 2 КПК, є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримі-

нального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності відповідно до своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [16].

Аналіз зазначених статей Конституції та КПК ще раз доводить те, що Україна перебуває на завершальному етапі побудови правової держави. Здійснюються спроби імплементації у вітчизняне законодавство позитивного зарубіжного досвіду, наслідком чого є нормативна регламентація правових інститутів, раніше невідомих для України.

КПК передбачає порядок кримінального провадження на підставі угоди про визнання винуватості між прокурором і підозрюваним чи обвинуваченим. Поява цього інституту обумовила жваву дискусію серед вітчизняних науковців, яка не вщухає на конференціях, семінарах, круглих столах. Теоретики та практики намагаються з'ясувати усі тонкощі правозастосування такого різновиду угод. Але чи готова порівняно молода правова система України до таких кардинальних змін у сфері кримінального судочинства? Яка сутність угоди про визнання винуватості? Чи потребує цей порядок кримінального провадження законодавчого реформування? Які подальші перспективи окресленого правового інституту?

Чимало науковців аргументують позицію, що метою угоди про визнання винуватості є забезпечення принципу процесуальної економії. На думку О. Г. Добровольської, провадження на підставі угоди про визнання вини є проявом диференціації кримінально-процесуальної форми як реакції держави на значну переваженість слідчих і судових органів справами, розв'язання кримінально-правових конфліктів та подолання шкідливих наслідків злочину може бути здійснено з застосуванням процесуальної економії [7, с. 368]. Її позицію цілком поділяє В. М. Верещак, яка вказує, що головна мета угод про визнання вини в американському кримінальному процесі, яка продукується державною політикою, – уникнути проведення громіздкого судового розслідування [1, с. 42]. Складно не погодитись і з думкою В. І. Боярова, що основна мета угоди про визнання вини, по суті, утилітарна – якнайшвидше залагодження конфлікту з метою процесуальної економії [6, с. 150].

А. В. Лапкін у своїх працях справедливо зазначає, що договірні процедури відповідають міжнародним стандартам і покликані спростити

кримінальне провадження, позбавити його обвинувального ухилу, досягти компромісу між публічними і приватними інтересами [9, с. 297].

Доцільність імплементації спрощеного порядку у вітчизняне законодавство також доводить А. П. Макаров [11, с. 415]. На думку останнього, інститут угод про визнання вини тісно пов'язаний з сучасними тенденціями впровадження перетворень у кримінальне судочинство України для підвищення ефективності роботи судових і правоохоронних органів, а також вирішення низки інших завдань, а саме:

1) пришвидшення процесу розслідування злочину і судового розгляду;

2) економічний аспект – цей інститут призводить до значного зменшення витрат засобів із державного бюджету з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину і до моменту проголошення судом вироку;

3) співпраця підозрюваного або обвинуваченого з правосуддям допомагає ефективно розкривати злочини і надає значну допомогу правоохоронним органам у боротьбі з організованою злочинністю.

На нашу думку, позиція вказаних учених видається цілком слушною, оскільки завантаженість судових органів не сприяє покращенню якості судочинства. Як вбачається з аналізу стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції 2012 року, дещо погіршилась якість ухвалення місцевими судами судових рішень у кримінальних справах. Так, 2012 року в апеляційному порядку скасовано і змінено вироки стосовно 14,2 тис. осіб, що на 10,1% більше, ніж у 2011 році. Згідно з даними ДСА, упродовж 2012 року до кожного судді місцевого загального суду (з розрахунку чисельності суддів за штатним розписом) щомісяця в середньому надходило на розгляд по 12,3 кримінальних справ [17, с. 21].

Варто також зауважити, що, адаптовуючи спрощену процедуру кримінального провадження, законодавець керувався принципом гуманності, маючи метою досягнення винятково позитивного результату. З цього приводу ще 2001 року свою думку висловив І. В. Рогатюк, який зазначав, що законодавцеві треба визнати те, що держава (в особі правоохоронних органів) не завжди здатна не тільки запобігати скоєнню нових злочинів, але й поновлювати права, свободи та законні інтереси громадян, які потерпіли від злочинів. Урегулювати складну ситуацію можна за допомогою подальшого розвитку інституту кримінально-правового компромісу та активного впровадження у практику належно опрацьованого механізму його реалізації.

Оскільки в іншому разі – методологічна помилка, коли держава, яка має величезний арсенал прийомів і засобів боротьби зі сучасною злочинністю, обмежується лише карально-репресивними заходами, не приділяючи достатньої уваги іншим способам вирішення кримінально-правового конфлікту (серед яких виділяється компроміс), призведе до непередбачуваних наслідків [4, с. 71].

Вважаємо прийнятним запровадження цього різновиду особливого порядку кримінального провадження у вітчизняне законодавство, оскільки, на нашу думку, означений правовий інститут якісно вплине на стан кримінального судочинства в Україні.

Досліджуючи сутність угоди про визнання винуватості, варто зазначити, що ця угода – між прокурором і підозрюваним (обвинуваченим), в якій названі сторони узгоджують умови відповідальності підозрюваного або обвинуваченого залежно від його дій після початку кримінального провадження або після вручення письмового повідомлення про підозру щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення. Метою угоди є суб'єктивно бажаний результат, який повинен настати після її укладення та затвердження. Найважливішою ознакою угоди є її правомірний характер [18, с. 327–328].

Таку угоду не може бути укладено у провадженні, в якому бере участь потерпілий, тобто щодо злочинів чи кримінальних проступків, унаслідок учинення яких було завдано шкоди правам та інтересам окремих громадян та/або інтересам юридичних осіб, а також у кримінальному провадженні щодо особливо тяжких злочинів незалежно від кола суб'єктів, яким завдано шкоди внаслідок учинення таких злочинів [19].

Проте чинний КПК містить суттєву прогалину, яка, на нашу думку, ставить під загрозу дотримання прав та свобод громадян, а також перешкоджає встановленню об'єктивної істини у справі. Ця проблема полягає в тому, що укладення угоди про визнання винуватості може ініціюватися в будь-який момент після повідомлення особі про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку. Наділення прокурора такими повноваженнями, коли останній має право запропонувати особі укласти угоду про визнання винуватості відразу після повідомлення їй про підозру, є відвертим порушенням презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини. У найзагальнішому вигляді правило презумпції невинуватості означає, що особа може бути визнана винуватою у вчиненні злочину і покарана лише за умови, що її вина буде доведена в передбаченому законом порядку і встановлена обвинувальним вироком суду. Повідомлення особі про підозру, складання слідчим і затвердження прокурором обвинувального акта на

стадії досудового розслідування, розгляд справи у підготовчому провадженні не вирішують наперед визнання його винуватим у вчиненні злочину. Лише один орган у державі наділений таким правом – це суд, який відповідно до Конституції України (ст. 124) є носієм судової влади, що здійснює правосуддя в умовах законності, незалежності, гласності та змагальності [20, с. 52].

Та чи можна вважати особу винуватою, коли її вина ґрунтується на повідомленні про підозру, навіть коли ця особа беззастережно визнає свою вину? На нашу думку, відповідь на це питання має бути однозначною – ні! Можна тільки уявити собі ситуацію, коли прокурорсько-слідчі працівники, шляхом застосування морально-психологічного тиску до підозрюваного, не пропонують, а змушують останнього укласти угоду, при тому наголошуючи, що роблять це виключно в його «інтересах». Процесуальний закон покладає на суд обов'язок з'ясувати, чи було укладення такої угоди добровільним. Проте, така процесуальна гарантія не завжди може забезпечити дотримання прав та законних інтересів обвинуваченого, оскільки на практиці можливі випадки, коли останній може свідомо приховати перед судом факт тиску на нього з боку правоохоронних органів, з метою уникнення загострення кримінально-правового конфлікту.

Вирішення цієї проблеми вбачаємо в доповненні чинного КПК нормою, яка б дозволяла сторонам кримінального провадження ініціювати укладення угоди про визнання винуватості після повідомлення стороні захисту про завершення досудового розслідування, а не з моменту повідомлення особі про підозру.

Ще однією прогалиною, яка ставить сторони кримінального провадження в нерівне процесуальне становище, є те, що закон не передбачає обов'язкову участь захисника під час проведення переговорів та укладання самої угоди. Якщо ч. 1 ст. 469 КПК передбачає, що домовленості стосовно угоди про примирення можуть здійснюватися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді) [16], то частина друга зазначеної статті визначає лише, за чією ініціативою може бути укладена угода про визнання винуватості, однак не згадує про захисника як про потенційного учасника такої угоди.

Відповідно до ч. 2 ст. 474 КПК України розгляд щодо угоди здійснюється судом під час підготовчого судового засідання. При цьому, крім сторін угоди (тобто прокурора і обвинуваченого), присутність

інших учасників судового провадження не є обов'язковою. Тобто справу можна розглянути цілком «кулуарно»: без захисника, законного представника, цивільного позивача тощо. Водночас суд, відповідно до п. 1 ч. 4 ст. 474 КПК, може (напевно, із ввічливості) поцікавитися, чи не хоче обвинувачений мати захисника. Закон нічого не пояснює про дії суду у випадку позитивної відповіді [14]. Відтак цілком погоджуємося з пропозицією М. В. Лотоцького, який пропонує доповнити ч. 2 ст. 52 КПК підпунктом 7: «щодо осіб кримінальне провадження відносно яких здійснюється на підставі угод – з моменту ініціювання такої угоди». Отож, під час укладення угод про визнання винуватості участь адвоката буде обов'язковою [10].

Без перебільшення, реальною видається ситуація, коли сторони угоди (прокурор та підозрюваний чи обвинувачений) під час перемовин не досягли згоди, проте сторони обвинувачення стали відомі певні обставини, які можуть істотно вплинути на слідство, та в подальшому бути використані на шкоду стороні захисту. І хоча в законі передбачено, що у разі недосягнення згоди щодо укладення угоди факт її ініціювання і твердження, що були зроблені з метою її досягнення, не можуть розглядатися як відмова від обвинувачення або як визнання своєї винуватості (ч. 6 ст. 469 КПК), реалізувати вказане положення на практиці вкрай складно. Зважаючи на викладене, чинний КПК доцільно доповнити нормою, яка б передбачала обов'язкове фіксування переговорів щодо укладення угоди протокольно, або із застосуванням технічних засобів, знову ж таки, за обов'язкової участі захисника. Також сторони захисту варто зважити і на тактику проведення переговорів, оскільки порядок надання прокурору відповідної інформації може виконувати важливу роль для інтересів підозрюваного. Такий порядок (для прикладу, надання основного обсягу інформації під час підписання угоди чи після її підписання) може бути прописаний в угоді, яку сторони укладають.

Висновки. Проаналізовано сутність угоди про визнання винуватості та обґрунтовано доцільність уведення такого інституту у вітчизняне законодавство, окреслено шляхи підвищення ефективності його функціонування. Виявлено окремі практичні проблеми правового регулювання угоди про визнання винуватості, напрацьовано напрями вдосконалення її процесуальної форми. На основі здійсненого дослідження сформульовано пропозиції, що мають теоретичне та практичне значення. Аргументовано потребу в забезпеченні обов'язкової участі захисника в кримінальному провадженні на підставі угоди про визнан-

ня винуватості, оскільки дотримання принципу змагальності сторін кримінального провадження є прерогативою правової держави.

1. Верещак В. М. Судовий компроміс у кримінальному судочинстві / В. М. Верещак // Вісник Верховного Суду України. – 2000. – № 1. – С. 41–44.

2. Нескороджена Л. Л. Мирова угода та угода про визнання вини: можливість їх застосування в кримінальному процесі України / Л. Л. Нескороджена // Вісник Верховного Суду України. – 2001. – № 1. – С. 58–60.

3. Пушкар П. В. Угода про визнання вини у сучасному кримінальному процесі: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / П. В. Пушкар. – К., 2005.

4. Рогатюк І. В. Правовий компроміс у кримінальному судочинстві / І. В. Рогатюк // Право України. – 2001. – № 12. – С. 69–71.

5. Усацій Г. О. Компроміс як засіб вирішення кримінально-правового конфлікту: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. – К., 1999.

6. Бояров В. І. Скорочена процедура судового слідства та угода про визнання вини: проблемні питання нового Кримінального процесуального кодексу України / В. І. Бояров // Часопис цивільного і кримінального судочинства: науково-практичний журнал. – 2012. – № 4 (7). – С. 150–154.

7. Добровольська О. Г. Кримінальне провадження на підставі угоди про визнання винуватості відповідно до нового КПК України / О. Г. Добровольська // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2013. – № 1. – Т. 26 (65). – С. 367–372.

8. Кравчук В. М. Угода про визнання вини як засіб підвищення ефективності діяльності прокуратури у сфері кримінального процесу / В. М. Кравчук // Вісник Національної академії Прокуратури України. – 2011. – № 1. – С. 115–120.

9. Лапкін А. В. Проблеми участі прокурора у кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості / А. В. Лапкін // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2012. – № 1000. – Серія «Право». – № 11. – С. 297–301.

10. Лотоцький М. В. Угода про визнання винуватості: процесуальний порядок укладення / М. В. Лотоцький. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://library.by/portalus/modules/internationallaw/readme.php?subaction=showfull&id=1364933435&archive=&start_from=&ucat=12&

11. Макаров А. П. Сделка о признании вины: новация УПК Украины / А. П. Макаров // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – № 1. – Т. 26 (65). – С. 414–418.

12. Серета Г. П. Особливості угоди про визнання винуватості в кримінальному провадженні / Г. П. Серета // Вісник Національної Академії Прокуратури України. – 2012. – № 2. – С. 5–9.

13. Філін Д. В. «Угода про визнання вини» та можливості її застосування у кримінальному судочинстві України / Д. В. Філін // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 1052–1058. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11fdvkcua.pdf>

14. Хавронюк М. І. «ПРАВОПРОКУРОРРЯ», або деякі проблеми угоди про визнання винуватості / М. І. Хавронюк. – 19 липня 2012 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cprg.org.ua/index.php/2011-07-05-15-26-55/2011-07-22-11-18-16/637>

15. Солоткий С. А. Інтереси правосуддя у практиці Європейського суду з прав людини та їх значення для правової системи України / С. А. Солоткий // Вісник Верховного Суду України. – 2013. – № 9. – С. 40–48.

16. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

17. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2012 році (за даними судової статистики) // Вісник Верховного Суду України. – 2013. – № 6. – С. 20–41.

18. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. – Т. 2 / Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 664 с.

19. Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод / Лист ВССУ з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.11.2012 № 223-1679/0/4-12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v1679740-12>.

20. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. – Т. 1 / Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 768 с.

Марко С. И., Паславский С. И. Проблемы заключения соглашения о признании виновности в криминальном производстве

Рассматривается вопрос сущности заключения соглашения о признании виновности, очерчены процессуальные проблемы данного института и предложены пути для их решения.

Ключевые слова: уголовное производство, презумпция невиновности, соглашение о признании виновности, стороны, процессуальная форма.

Marco S. I., Paslavsky S. I. Criminal proceedings under the plea of guilt: overall analysis

The author considers the essence of the plea of guilt, outlines the procedural problems of the institution and the ways to solve them.

Key words: criminal proceedings, the presumption of innocence, plea of guilt, the parties, procedural form.

Стаття надійшла 21 листопада 2013 р.